

«Каспий қоғамдық
университеті»
Білім мекемесі

Учреждение образования
«Каспийский общественный
университет»

**"Гуманитарлық, техникалық және қоғамдық
ғылымдар: тәжірибе, мәселелер, перспективалар"
оқытушылар мен студенттердің Республикалық
ғылыми конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ**

МАТЕРИАЛЫ

**Республиканской научной конференции
преподавателей и студентов «Гуманитарные,
технические и общественные науки: опыт,
проблемы, перспективы»**

MATERIALS

**of the Republican scientific conference of teachers
and students "Humanitarian, technical and social
sciences: experience, problems and prospects"**

Алматы, 2019

УДК 378
ББК 74.58
Г 91

Редакционная коллегия:

Бейсенов А.Д., кандидат медицинских наук, лидер образовательной программы «Сестринское дело». Высшая школа гуманитарных наук, Каспийский университет

Садырова А.Т., магистр психологии, зам. декана Высшей школы гуманитарных наук, Каспийский университет

Хавронская М.А., магистр переводческого дела, Высшая школа гуманитарных наук, Каспийский университет

Тулинова В.С., сеньор-лектор. Высшая школа гуманитарных наук, Каспийский университет

ISBN 978-601-7993-02-3

Жинакка конференцияның пленарлық және секциялық отырыстарында ұсынылған мақалалар кірді. Мақалаларда шет тілін оқытудың заманауи мәселелерін талдауға арналған, инженерлік-сәулетші, экономикалық, заңгер және ақпараттық саладағы мамандарды даярлауды жетілдіруге арналған сұрақтар қарастырылған. Конференцияға қатысушылар түрлі әлеуметтік-гуманитарлық және техникалық мәселелерді де қарастырып өткен.

Мақалалар Каспий Университетінің, сондай-ақ басқа да жоғары оқу орындарының оқытушыларының, магистранттары мен студенттерінің ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижесі болып табылады. Жинақ әлеуметтік-гуманитарлық, инженерия, сәулет, экономика, құқықтану мен тілдер бағытындағы мамандарға, сонымен қатар мейірбике ісі және сандық ақпараттық технология мамандарына арналады.

В сборник включены доклады, представленные на пленарном и секционных заседаниях конференции. В них отображены вопросы, посвященные обсуждению современных проблем преподавания иностранного языка, путей развития и совершенствования специалистов инженерно-архитектурного, экономического, юридического и информационного профилей. Материалы участников конференции освещают различные социально-гуманитарные и технические вопросы.

Статьи являются результатом научно-исследовательской работы преподавателей, магистрантов и студентов Каспийского Университета, а также различных вузов Казахстана. Сборник адресован широкому кругу специалистов социально-гуманитарного, инженерно-архитектурного, экономического, юридического и языкового направлений, а также специалистам сестринского дела и цифровых информационных технологий.

УДК 378
ББК 74.58
Г 91

ISBN 978-601-7993-02-3

© Каспийский университет, 2019

Содержание

Секция «Языки и процесс перевода»

Агыбаева А. К., магистрант 2 курса специальности Иностранный язык-два 16
иностранных языка. Центрально-Азиатский Университет

Изучение английского языка посредством искусства

Адилова Камиля, студентка специальности «Переводческое дело» Каспийского 20
университета, науч. руководитель магистр Переводческого дела Хавронская М.А.

«Проблематика адаптации при переводе юмора в кинофильмах»

Алтынбаева Меруерт, Каспий университетінің «Сәулет» мамандығының студенті 27

Латын әліпбиіне қоңу-заманталабы

Baileyeva U.B., Tussupova A.K., al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 30
Kazakhstan

Diplomatic discourse as a special form of political communication (based on the 2018
Russia–United States summit speeches)

Боромбаева Айнуур, Университет Тұран. 37

Латинизация в Казахстане

Букенова И. Н., т.ғ.к, Каспий қоғамдық университеті (Алматы қ.), Білім берудегі бұлтты технологиялар	40
Гнеситдинова Фаниа, Студентка специальности «переводческое дело» Перевод неологизмов в сфере моды	44
Исабекова Б.Б., Университет иностранных языков и деловой карьеры. Старший преподаватель Цикл колба. Обучение вторичным текстам научного стиля	48
Исаева К. Б. Орталық Азия Университеті (Алматы, Қазақстан) Жарайтыны, жарамайтыны бар	52
Искакбаева А.А., магистр гуманитарных наук, сеньор-лектор ВШГН Каспийского Общественного Университета (г. Алматы) Проблематика "ленивого" восприятия информации	56
Ж. Қанашева, А. Нұрасылқызы, И. Нұрәлітанова, Каспий университеті, Алматы қаласы Ғылыми жетекшісі ф.ғ.к. доцент Г.Ә Садыр Үштілділіктің қалыптасуының ерекшеліктері (қаспий университетінің мысалында)	60
Коптасева Г.Е. Преподаватель информатики, Толубекова М.Н. Преподаватель английского языка Колледж Международной Академии Бизнеса Интегрированный открытый урок на тему «Кредит. Финансовые функции для расчетов по кредитам, займам»	65
Кудьярова Шолпан Таубаевна Шет тілдері және іскерлік карьера университеті ф.ғ.к. Исабекова Бахыт Байсеркеевна аға оқытушы, Байдовлетова Бальмай Саулебаевна Ақтобе облысы Ақтобе қаласы Пригород орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі Абай жолы романында ұйытқы фразеологизмдерді қолданудағы стилистикалық тәсілдер	70
Құлмырза М.С., ученица 8 класса, Специализированная гимназия для одаренных детей с обучением на трех языках им. Аль-Фараби, (Алматинская область) Similarity and effectiveness of Latin and English	74

Люткова Н. Г., сеньор-лектор Каспийского Общественного Университета. 80
(Алматы)

Когнитивное восприятие студентами лингвокультурологического концепта

ф.ғ.к.Кудьярова Шолпан Таубаевна
Шет тілдері және іскерлік карьера университеті
Исабекова Бахыт Байсеркеевна
аға оқытушы
Байдовлетова Балымай Саулебаевна
Ақтөбе облысы Ақтөбе қаласы Пригород орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі

«АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАНЫНДА ҰЙЫТҚЫ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІ ҚОЛДАНУДАҒЫ СТИЛИСТИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Түйіндеме: Мақалада М.Әуезовтың «Абай жолы» романындағы ұйытқы фразеологизмдердің қолданылуындағы әр түрлі стилистикалық тәсілдер, сөз саптаудағы ерекшеліктері жайлы сөз етілді. Мақалада тұрақты ұйытқы фразеологизмдер, олардың қолданылу өзгешеліктері романдан алынған мысалдармен көрсетілген.

Кілт сөздер: Тұрақты тіркестер, идеома, ұйытқы сөздер, стилистика, стильдік сапа.

Фразеологизмдер – әрбір ұлттың тілінің сөз байлығы болып, көз алдымызға бейнелі образ жасап, суреттеп көрсететін тұрақты сөз тіркестері. Әрбір тілде халық санасында қалыптасқан фразема жасайтын символдық компоненттер болып, оны ұйытқы сөздер деп атайды. Оған мысалы: тіл, жүрек, көз, ауыз, қол, бас, қара, т.б. жатады.

Тілдегі кез келген сөз фразеологизмдерге ұйытқы сөз бола алмайды. Халықтың өзімен қоса жасасып келе жатқан байырғы сөздік қордағы сөздер ғана ұйытқы сөз бола алады. Сөздің сапа жағынан қаншалықты дамығандығын көрсететін бірден-бір белгі – оның көп мағыналық сипат алып, туынды мағынада жұмсалып, әлденеше фразеологизмдерді тудыруға себеп болуында.

Дегенмен, кез келген сөз ұйытқылық қызмет атқара алмайды да, халықтың санасында, тілінде сан ғасырлар бойы қолданылып келген, байырғы сөздік қордағы сөздеріміз ғана ұйытқылық қызмет атқара алады. Олар көбінесе тілдерге ортақ теңдей символдар болып келеді. Фразеологизмдерде анатомиялық атаулар мен дене мүшелері арқылы жасалған фраземалар өте көп кездеседі.

Фразеологизмдер – қазақ әдеби тілінің айшықты да, мәнерлі де бай саласының бірі. Бұлар өзінің бейнелілік, әсерлілік, экспрессивті – эмоциялық, суреттеме қасиетімен көзге түседі. Осындай көркем, пәрменді, бояуы қанық алуан түрлі тұрақты тіркестерді халық орынды пайдаланып ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп келеді.

Абай жолы романында кездесетін ұйытқы фразеологизмдерге мысалдар:

«Қол және аяқ» сөзіне байланысты фразеологизмдер:

1. Олар *самғасан сары қол* (3-бет). *Самғасан сары қол* – иін тірескен топ, калың әскер.

2. *Қолды болса*, болатын жорға Жұмабай (5-бет). *Қолды болса* – із - түзсіз жоғалды, ұрланды.

3. *Қол қарасы* көрінбейді, мұнысы тіпті жайлы деді (89-бет). *Қол қарасы* – адам пендесі көрінбеді.

4. Бол тез деп мені *қолды-аяққа тұрғызбай* сол әкелген жоқ па! деді (174-бет). *Қолды-аяққа тұрғызбай* – тыпыршып шыдамады.

5. Жол бойынан лау мінгенде дегбірсізденіп үкілі үкілі почта деп *қолды-аяққа тұрмай* дігір салып (345-бет). *Қолды-аяққа тұрмай* – шыдамсыз.

6. Ақ деп, ара түспеймін деп, *аяғын тартыпты* (331-бет). *Аяғын тартыпты* – жоламады.

7. Тура баспас *табан аяқ* болған соң ит те, құста шығады да! (78-бет). *Табан аяқ* – жай кимылдады.

8. Бұл мекенде сен мойнындағы қарызы мол әкесің білдің бе? Айтам ғой «жер тәңрісімін» деп *аяғың аспаннан салбырап түскен жоқ* (168-б). *Аяғың аспаннан салбырап түскен жоқ* – баскадан бітімі артық емес, ерекше жаратылған жоқ, құдайдың баласы емес.

«Көз» сөзіне байланысты фразеологизмдер:

1. *Көз ұшына кетіп* ұзап алып, ылғи жапа - жалғыз шауып отырған (4-бет). *Көз ұшына кетіп* – алысқа ұзады.

2. Құнанбайға бұлардың ішінен *көз алмай* қырандай қарап отырған дәл төрдегі Байсал (18-бет). *Көз алмай* – көзінің ұшымен қадалып көп қарады.

3. Недоймке келгенде *көзіңе көк шыбын үймелер* сонда көрермін дегенмін – деп табалаған-ды (121-бет). *Көзіңе көк шыбын үймелер* – қорлады.

4. Екі *көзі қарақаттай жайнаған* аппақ Камшат мұндағы барлық үлкендерге аға-ата деп *жалт-жалт* қарайды (133-бет). *Көзі қарақаттай жайнаған* – мөп - мөлдір сүйкімді қара көз.

5. Екі сорлы жетімемнің *көз жасы жібермегір* саған жалынғанша, қайдағы аямас қас-дұшпанға (жалынсамшы) – деп үйіне жеткенше қарғап келді (122-бет). *Көз жасы жібермегір* – азаппен төкен жасы алдыннан шықсын.

6. Бағыр тұлғалы, ер сұлудың ойшыл *сергек көзі* де, ақ сұр жүзі де еріксіз елеткендей (334-бет). *Сергек көзі* – сезгіш, қырағы.

«Жүрек» сөзіне байланысты фразеологизмдер:

1. Қазір *жүрегі аттай тулатып* соншалық қуантып, еркін алған көрінісі. (8-бет). *Жүрегі аттай тулатып* – қатты толқыды.

2. Онсыз да *қан жүрегі* как жарылып жүр ғой (164-бет). *Қан жүрегі* - ыстық жүрек, қамыққан көңіл.

3. Ырғызбайдың *жүрегін шайлықтыратын суық сөзді* сенен есіттім (298-бет). *Жүрегін шайлықтыратын сөз* – сескенетін жағымсыз сөз.

4. Осымен қатар Құнанбайдың *жүрек жұтқан* ерлігі, айла-тәсілі өзінен-өзі атамай-ақ әйгіленіп жатты (218-бет). *Жүрек жұтқан* – еш нәрседен қорықпайтын батыл ер азамат.

5. Ел *жүрегін шайлықтырам*, түңілтем деді (349-бет). *Жүрегін шайлықтырам* – беті қайтты, қаймықты.

6. Тегінде, жұртты сескендіріп қашқындардың *жүрегін шайлықтыру* үшін шығарылған отряд еді (343-бет). *Жүрегін шайлықтыру* – беті қайтып сескенді.

«Тіс және тіл» сөзіне байланысты фразеологизмдер:

1. Жастар әлі Тәкежанның қазасын көбірек ойлай ма, *тіс жарып, тіл қатпады* (88-бет). *Тіс жарып, тіл қатпады* – үндемеді.

2. Ақырын ғана сыңғырлап, сонша нәзік талдай баяулап қана *тіл қатты* – өзім де сондай сағынып ем (194-бет). *Тіл қатты* – сөйледі.

3. Бір гөктамай, мүдірмей, сөншалық бір шебер *жүйрік тіл* тауып жыр самғайды (277-бет). *Жүйрік тіл* – сөзге шешен.

4. Сойылмен перейін бе осы кеп! деп *тісін қайрады* (342-бет). *Тісін қайрады* – ыза болды, кектенді.

5. Ақбас білімді *тіс қаққан* адам болғанымен қазақ арасында жанада келген (357-бет). *Тіс қаққан* – тәжірибесі мол.

Бұнан басқа да бет, иек, ауыз, иық, жүз т.б.сөздерге байланысты фразеологизмдерді көп кездестіруге болады.

1. Сонда әдеі *бетінің зәрі қайта* берсін деп не бетімді айтамын Ойка апама деген еді. (6-бет). *Бетінің зәрі қайту* – уы тарады

2. Кейде *ұғымсыз сөзден* іші пысып, әкесінің пішін тұлғасына қарап, қадалып қалады (17-бет). *Ұғымсыз сөз* – тынымсыз сөз.

3. Шал өзі басын тік ұстап, ілгері басып келе жатқаны болмаса, ешқандай бет бұрмайды. (109бет). Бет бұрмау-қарамау.

4. Көшірі Баймағамбетке үлкен көзін қысып, әзір тұр дегендей боп, *иек-қақты* (161-бет). *Иек-қақты* – ымдады.

5. Оразбайдың жауыз екені рас еді. Осы елді көпшілікті зарлатқан *қанды ауыз* қасқырдың ең сойқанғы сол (162-бет). *Қанды ауыз* – жауыз, қаскүнем.

6. Россиядағы шын тартыс енді ғана келешектің анық иесі болатын қалың күшке *иық сүйеді* (218-бет). *Иық сүйеді* – екі жақ бірігіп әрекет етті.

7. Бұл дастанның басын тыңдамаса да жанағы өзі келген тұсынан айып тапқан Шұбар қазір *суық жүзбен* сөйледі (239-бет). *Суық жүзбен* – зәрлі бет.

8. Соның үстіне сен Құнанбайдың баласы болсаң мен Алшынбайдың қызымын деген *өр көңіл* де болатын (241-бет). *Өр көңіл* – тәккапыр.

9. Абайдың жалғыз арманы бір ғана оңашада *жүз көрісіп*, сөйлесу болатын (221-бет). *Жүз көрісіп* – кездесті, бетпе-бет жолықты.

10. Балағаздың күзетке қойған жігіті *иек артпадан* тазы ертіп шығып жатқан аттылардың барлығын аңшылар екен деп ойлаған (347-бет). *Иек артпадан* – дөң биіктеу, шыға беріс жер.

Фразеологизмдер сөзді жандандырып, тілімізге өткірлік сипат, ұлттық ажар беретін стильдік мәні айрықша құрал болып саналады. Тұрақты сөз

тіркестері, канатты сөз, мақал-мәтелдер, идиомдар аз сөзбен көп мағынаны білдіреді, тілдің стильдік сапасын арттырады.

Фразеологизмдер – сөйлеу тілінде де, жазба тілінде де көп қолданылады. Ал оның бейнелегіштік-мәнерлегіштік сипаты әсіресе көркем және публицистикалық шығармаларда айқын көрінеді.

Фразеологизмдер көбінесе ауыс мағынада жұмсалып, тілімізде бейнелегіш, мәнерлілік қызмет атқаратыны белгілі. Бірақ стилистикалық тәсіл ретінде тұрақты сөз тіркестері тура мағынада да қолданылады.

Сөйтіп, фразеологизмдер әр түрлі жолмен жұмсалады. Кейде жалпы халықтық форма авторлық өңдеумен өзгеріп те қолданылады.

Фразеологизмдерді қолданудағы бұл тәсілдер әр түрлі стильдік мақсатты көздейді. Сонымен қатар әр акын-жазушы тұрақты сөз тіркесінің жаңа үлгісін жасап, фразеологиялық қорды байытуда өздерінің үлесін қосады.

Тұрақты сөз тіркесінің құрылысы жағынан өзгеріске ұшырауы - әсіресе оленді сөзге тән құбылыс. Әр халықтың тіл қолдану мен жазушылардың тілді қолдану тәсілі бір-бірімен тығыз байланысты.

Стилистика үшін фразеологизмдердің мәнерлеу тәсілі ретінде маңызы зор. Сондықтан стилистика тұрақты сөз тіркестерінің тілімізде атқаратын қызмегіне, оның қолдану заңдылықтарына баса көңіл бөледі.

Жалпы түркілік қорды құрайтын фразеологизмдер мен жазба ескерткіштер құрамындағы фразеологиялық бірліктерді зерттеу түркітану ғылымының болашағы болып табылады (2) - деген зерттеушінің пікіріне қосыла отырып, сол дәуірдегі тіліміздегі тұрақты сөз тіркестерінің қолданылуы мен қазіргі күнге келіп жетуін анықтау, фразеологиялық қорымызды байытады, әрі олардың келіп шығу төркіндерін жете тануымызға септігін тигізеді.

Әдебиеттер

1. Әуезов М. Абай жолы. I-II том. Алматы, 2007.
2. Авакова Р. Фразеологиялық семантика. Алматы, 2002.
3. Акбердиева Балкенже Қондыбайқызы. Лексика – фразеологиялық жүйедегі мифтік – танымдық құрылымдар. Тіл білімі институты 2000.
4. Ердембеков Б. Абайдың әдеби ортасы және ақындық мектебі. Алматы, 2008.
5. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. Алматы, 1977; 2007.
6. Хожакметова К. Фразеологизмнің көркем әдебиетте қолданылуы. Алматы, 1972.